

Mansdräkten i Rättvik under perioden 1696-1775, en översikt

RAINE MICKELS

Antalet bouppteckningar under denna tid som omfattar manskläder är betydligt färre än de för kvinnodräkten, men man får ändå en god uppfattning om hur männen var klädda under denna period. Männens kläder har förändrats i betydligt mindre omfattning än kvinnornas. Förändringarna innebär främst att många plagg har försvunnit. Många av männen hade varit soldater, så det finns ofta gamla uniformspersedlar med bland kläderna. Dessa kläder betecknas i uppteckningarna på svenska och inte på rättviksmål. Man gör exempelvis skillnad på ”väst” och ”livstycke”. Finns det en väst bland kläderna kan det alltså röra sig om ett plagg som inte är ett dräktplagg.

Förmögenhetsförhållandena skiftade naturligtvis; den fattige hade kanske ett par byxor, medan soldaten Daniel Larsson i Lenåsen hade en omfattande garderob. Han hade tre blåtröjor, fyra vadmalsrockar, flera livstycken, västar i olika färger och byxor i älgskinn, bockskinn, gult kläde, vadmal, lärft, blaggarn och hampa. Bouppteckningen tar även upp tre par skor. Hans hustru Kierstin efterlämnade bl. a. 22 kjolar och 18 förkläden.

På huvudet hade man hatt eller mössa. Mössan kunde vara av hundskinn, men även en mössa av ”otterskin”, utter, förekommer. I Lenåsen år 1773 förekommer en ”Bus mysa”, alltså busuättan. Det finns också ”gråmisor”, som kan vara av gråverk, dvs ekorrskin. Relativt vanliga är röda filt Mössor. De brokiga s.k. spelmansmössorna har inte kommit på modet än, utan man hade helröda mössor. En lissmössa finns också. Det kan vara en kilhätta.

Materialet i ytterplaggen var kläde eller vadmal och benämnes lika som idag, dvs tröja och långrock. Tröjorna fanns av två slag: brun tröja och blåtröja. Dessa var oftast av kläde. Eftersom blåtröjan också var ett vardagsplagg, finns sådana även i vadmal. Den bruna långtröjan är relativt vanlig och var uppenbarligen det förnämsta ytterplagget. Redan Linné nämner 1734 ”blacka klädeströjor”. Dessa var inte som man kan tro ljusa

tröjor, utan brunaktiga. (Källa: Järvsödräkten, Margareta Ridderstedt) Även Liljeblads skildring av ett bröllop i Rättvik år 1797 nämner att brudgummen hade brun rock (långtröja). Källor från Boda anger också brun långtröja som brudgumsplagg. Den svarta rocken är med få undantag för det mesta av vadmal.

Slutligen fanns pälsen i fårskin. Förmögnare bönder kunde ha flera pälsar i olika "finhetsgrad", medan andra endast hade en enda päls. Pälsen bars ju heller aldrig till kyrkan om inte den svarta rocken hade tagits på utanpå.

Livstycken fanns i vadmal och skinn. Några röda och randiga finns också. Om de har burits till sockendräkten går inte att säga. Ibland skiljer man på "väst" och "livstykke" i samma uppteckning och ibland kallar man alla plagg för väst. Det är beroende på om det var en rättvikskarl eller någon inflyttad "skrivkarl" som upprättade bouppteckningen. Vid några tillfällen värderas västarna högre än livstyckena. Sämisklivstykke nämns bland annat i en uppteckning från 1759 i Utanåker.

Förskin fanns, liksom de breda läderbältena som bars utanpå livstycket. Bältena kunde i enstaka fall vara av älgskinn.

Man hade flera olika sorters brackor. Skinnbrackorna fanns i "älgshud", "renshud" och bockskinn. Skinnbrackorna kunde vara svarta eller gula. Det fanns även svarta och vita brackor i vadmal och i blaggarn.

Älgskinsbrackorna var i allmänhet dubbelt så högt värderade som de i bockskinn. Renskinsbyxorna låg i värde mellan älg- och bockskinn. Vid knäna hade man knäremmar med mässingsbeslag.

De stickade strumporna var i början av perioden vita. Även svarta förekommer. De som är stickade kallas för "ullstrumpor". Även sydda blå strumpor i kläde och fris förekommer, samt blå och vita snösockor.

Skor tas vanligtvis inte upp.

Precis som kvinnorna, hade männen inte så många linneplagg. Ett par skjortor i "lärte" och två-tre stycken i blaggarn. Halsdukar finns varav flera är av lärte. Från Lenåsen finns en uppgift om sex "kragar", vilket kan syfta på det som vi i dag kallar lappkragar.

Gula fingerhandskar var populära. Gamla soldater efterlämnade nästan alltid sådana. I övrigt hade man tumvantar samt tumhandskar med "runda" kragar. Vad som menas med "runda" kragar, är okänt. I flera bouppteckningar förekommer "mudar" dvs tvåändsstickade röda ärmudar, med kavelfrans. Dessa hörde till högtidsdräkten.

Mansdräkten har över tid varit mycket mera homogen, än kvinnodräkten. De delar som omfattade männens dräkt, förekommer även idag med

en del undantag. Den bruna långtröjan är bortlagd, likaså den helröda stickade mössan. Sydda klädesstrumpor har vi inte heller idag.

Fotot från 1870 visar en ung rättvikare. Hatten, som han håller i handen, är försedd med hattgrimmor och tofsar i silkesgarn. Frisyren är den vanliga på den tiden, rakt hår som är avklippt i höjd med öronen. Skjortan har hög krage, och den är nervikt över "Norgehalsduken" som sticker fram under livstycket. Livstycket är stickad i rutor och av sämskskinn. Under bär han skimpan, förskinnnet, som aldrig bars till kyrkan. Han har två rockar på sig. Underst blåtröjan, och överst den svarta vadmalrocken som till skillnad från blåtröjan har längsgående söm i ryggen. När det inte var så kallt att man använde pälsen, använde man

En ung rättvikare 1870.

dubbla ytterplagg: blåtröjan och rocken. Han har blå stickade strumpor med vida smalben. Skorna är s.k. svenskskor, mellansulorna är gjorda av flera lager med näver. Notera hur korta skoplösarna är! De täcker snörningen, och inte hela ovensidan på skon.

Fotot på sid 42 visar Petters Olof Persson, Sjungarfär, från Nedre Gärdsjö. Han var försångare vid gudstjänsterna, innan den första orgeln installerades 1879. Han är kyrkklädd i vit och vacker päls, med rocken utanpå.

För ordförklaringar hänvisas till avsnittet om kvinnodräkten på sid 14.